

ně diskutovaná metodologie – čtenář se může pouze domnívat, jak byly na začátku knihy avizované prvky zakotvené teorie a rozumějícího rozhovoru vlastně využity. Tvorba kategorií či nové teorie, ve shodě s pravidly zakotvené teorie, je v jednotlivých studiích naplňována spíše omezeně – analýza často sklouzává k pouhému popisu dané problematiky. S tím souvisí i výběr vzorku a počet informantů/informantek zapojených do výzkumu. V zakotvené teorii je běžné se řídit teoretickou saturací vzorku, kdy sběr dalších dat již neposkytuje nový teoretický vhled nebo nové vlastnosti vytvořených kategorií. Právě častá absence kategorií, jež by mohly být teoreticky saturovány, otevírá otázku, zda by k informaci – například o způsobu života v určité profesi – nestačilo v některých případech podstatně méně konverzačních partnerů/partnerek (otázka saturace vzorku však není nikde zmíněna). Při přečtení knihy se bohužel nelze ubránit dojmu, že vzhledem k rozsahu výzkumného projektu se čtenář dozvěděl spíš málo nových nebo překvapivých souvislostí. Řada zjištění, v rozporu s kvalitativní metodologií, spíš potvrzuje, co se již předpokládá, než nabízí nové pohledy. Jedním z kamenů úrazu mohl být právě výběr zkoumaných skupin (jak už bylo částečně zmíněno). Je otázkou, zdali jsme schopni odhalit nějaké hlubší souvislosti, pokud jsou do výzkumu zahrnuty takové skupiny, u nichž se marginalizace předpokládá a ví se také, jak a na základě čeho vzniká. A to zejména tehdy, když postup výběru těchto skupin není předem dostatečně problematizován (tzn. není vysvětleno, proč je dále zkoumat).

Publikace „dává hlas“ lidem, kteří nebyvají „slyšeni“ nebo kterým není „nasloucháno“. S poukazem na způsoby diskriminace na trhu práce zároveň upozorňuje na skutečnosti, které nejsou běžně veřejně či mediálně prezentovány (což však zároveň neznamená, že se o nich neví). V tomto tkví bezesporu jeden z největších přínosů

knihy. Vzhledem k odbornému zaměření autorek a autora publikace bych nicméně očekávala hlubší a propracovanější propojení metodologie, analýzy a teorie a větší důraz na sociologickou relevanci výsledků.

Michaela Bartošová

Poznámka

Recenze byla zpracována s podporou Ministerstva školství, mládeže, a tělovýchovy – výzkumný záměr „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM0021622408).

Lois McNay: *Against Recognition*

Cambridge, UK, Malden, MA, Polity Press 2008, 232 s.

Lois McNay, profesorka na Katedře politiky a mezinárodních vztahů University of Oxford, vo svojej poslednej knihe *Against Recognition* (Proti uznaniu) kriticky skúma jednu z dominantných paradigiem súčasnej sociálnej a politickej teórie, paradigmu uznania. Štyri z piatich kapitol knihy sú dôkladným rozborom rôznych zlyhaní, skratkovitých argumentačných postupov, odhaľovaním neoprávnených nárokov rôznych teoretických rozpracovaní uznania ako deskriptívneho nástroja aj normatívnej teórie. Posledná kapitola načrtáva spôsob, ktorým by sa sociálna teória mohla pohnúť „za“ uznanie. V tejto recenzii zhŕňam len niektoré z námietok McNay, vyústeniu jej argumentácie v Bourdieuvom chápaní konania sa venujem len okrajovo. V intelektuálnom prostredí, v ktorom sú publikované aj diskutované práve teórie uznania, komunitarizmu, komunikatívneho konania a politickej teórie vôbec (mám na mysli najmä rozsiahlu edíciu nakladateľstva Filozofického ústavu AV ČR – Filozofia „Filosofie a sociální vědy“, predtým „Morální a politická filosofie“), je prínosné predstaviť ich feministickú kritiku, ktorou sa zaoberá a ďalej ju rozširuje McNay.

Argumentácia McNay vychádza z tvr-

denia, že hlavným problémom teórií uznania je ich nedostatočné chápanie moci. To vyplýva z ich nárokovania si na to, aby boli deskriptívnymi aj normatívnymi zároveň. Autorka skúma koncepcie uznania inšpirované interpretáciami Hegla a psychoanalýzou (Slavoj Žižek, Jessica Benjamin), ďalej tie, ktoré pripisujú rozhodujúcu úlohu v uznaní jazyku (Charles Taylor, Jürgen Habermas), podrobne preberá prepracovania habermasovskej komunikatívnej etiky feministickými filozofkami (Seyla Benhabib, Maria Pia Lara), ako aj spor o výlučnosť uznania v definovaní politických zápasov dneška (Axel Honneth), resp. o ich duálnu povahu určovanú uznaním aj prerozdelením (Nancy Fraser).

Kritika Žižeka

Dôsledkom teórií uznania budovaných v psychoanalytickom rámci môže byť podľa McNay zjednodušujúci empirizmus. Žižek sa snaží chápanie subjektu spočívať v tom, že subjekt nikdy nedosiahne uznanie – keďže vyrastá v interpelácii ideológiou –, historizovať. Podľa McNay to nie je v teórii rámcovanej lacanovskou psychoanalýzou možné. Sociálne a politické konanie bude vždy opisateľné iba prostredníctvom dominantného symbolického poriadku, ktorým je v Žižekovej interpretácii kapitalizmus. A hoci aj Žižek uznáva, že tento systém je monolitom, ktorému je ťažké vzoprieť sa, je predsa len potrebné pripomínať si zásadnú úlohu kapitálu a možnosť existencie sociálneho a politického poriadku, v ktorom nebude mať miesto. Žižek tvrdí, že „žiadať nemožné“, ako znelo heslo Mája 68, vedieť si predstaviť iný symbolický poriadok, inú interpeláciu subjektu, je politikou ďaleko radikálnejšou, než opisovať a vysvetľovať bezprostredné zmeny v sociálnych vzťahoch. Tie sú podľa neho aj tak vždy komplicitné s existujúcim status quo. Ale nepresviedča nás feministické hnutie o opaku? Podľa McNay Žižek „nevie vysvetliť, prečo ženy ako historické

subjekty neboli celkom rozdrvené pod váhou obmedzení falocentrického poriadku, ale v rámci týchto obmedzení boli schopné konať autonómne“ (s. 39). Neignoruje Žižek históriu a skutočnosť, keď hovorí, že feministky by mali pochopiť subjekt ženy ako fantáziu Iného a nič iné, než len túto fantáziu? Zdá sa, že podľa Žižeka je skutočnosť taká chudobná, jednoduchá a bezvýznamná, že jej dištinkatívne kvality do nej treba vždy vložiť prostredníctvom nevedomia.

Proti ontologizovaniu vzťahu matky a dieťaťa

V koncepcii Jessicy Benjamin, ktorá uznanie rozpracúva v teórii intersubjektivity, intersubjektivita nie je len abstraktnou psychickou dynamikou, ale je vzťahom umiestneným v sociálnom prostredí, konkrétne vo vzťahu matky a dieťaťa. Podľa McNay je vzťahový model chápaný ako „produkt komplexných sociálnych a psychologických interakcií a nie ako symbolicky prisúdenú pozíciu“ dôležitým preto, lebo „pripúšťa rozlišovanie medzi rodovo určeným individuálnym Ja a hegemonnou rodovou identitou“ (s. 47). V porovnaní so Žižekom Benjamin žitú skúsenosť neignoruje v prospech nejakej symbolickej hegemonie. Interpersonálny vzťah medzi matkou a dieťaťom však považuje za nekonfliktný (prípadné konflikty sú skôr možnosťou rastu) a tento model vzťahu potom aplikuje aj na dynamiku sociálnych vzťahov, v ktorých má dochádzať k vzájomnému uznaniu subjektov. Problémom v koncepcii Benjamin je práve to, že sociálne vzťahy sa stávajú projektovanou psychickou dynamikou a charakter psychických vzťahov tak nadobúdajú aj sociálne vzťahy. McNay cituje z práce Carolyn Steedman *Landscape for a Good Woman* (Piscataway, N.J.: Rutgers University Press, 1987) a tak poukazuje predovšetkým na to, že vzťah matky a dieťaťa nespočíva výlučne vo svojej vnútornej dynamike. Ukazuje, že dieťa sa môže pre matku stať druhom obcho-

du s budúcnosťou, keď chudobné ženy z robotníckej triedy s relatívnym nedostatkom dostupných zdrojov moci chápu svoje reprodukčné schopnosti ako prostriedok, prostredníctvom ktorého si zaistia bezpečnosť v podobe manželstva. Kauzalita medzi psychickým a sociálnym sa potom obracia – na formovaní psychického sa významne podieľajú sociálne okolnosti a aj „uznanie potom možno prepracovať ako socioekonomickú a nie ako psychologickú kategóriu“ (s. 57).

Proti normatívnemu transcendentizmu

Normatívne politické teórie uznania Charlesa Taylora aj Jürgena Habermasa stanovujú transcendentálne podmienky uznania subjektov v poriadkoch využívajúcich jazyk ako nástroj politického vyjednávania, nezohľadňujú však subjekty v ich partikularnosti. Pritom – pristúpme najskôr k Taylorovi – úmysel jeho teórie uznania bol celkom opačný: mala stanoviť charakter podmienok vyjednávania uznania pre subjekty, kolektívy, skupiny, ktoré sú definované ako „iné“ od hegemonného subjektu liberálnych demokracií. Identita taylorovského subjektu sa vyjadruje v jazyku a predmetom boja o uznanie je autenticita tohto vyjadrenia. Nie je však jazyk skôr nástrojom symbolického násilia, pýta sa McNay spolu s Bourdieuom? Podľa McNay Taylor neberie do úvahy to, že kolektívne normy nie sú len zdrojmi budovania individuálnej identity, ale aj nástrojom útlaku preto, lebo sa vo svojej samozrejmosti podieľajú na reprodukcii nerovností. Tu autorka stavia oproti Taylorovmu chápaniu jazyka ako nástroja na vyjadrenie autenticity subjektu Bourdieove chápanie jazyka ako nástroja doxa, t.j. toho, „čo sa považuje za nepochybniteľné, s čím každý agens mlčky súhlasí už tým, že koná v súlade so sociálnou konvenciou“ (Pierre Bourdieu. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, New York, Melbourne: Oxford University Press 1977, 1997, s. 169).

Habermasova koncepcia komunikatívnej etiky sa stala terčom mnohých kritik. Habermasom stanovené podmienky používania verejného rozumu sú vzdialené tomu, aby sa vo verejnom diskurze našlo miesto pre tvrdenia ukotvené v špecifickej identite subjektu. Nestranný rozum totiž musí vylúčiť možnosť znečistenia svojho výkonu akoukoľvek skrytou stratégiou, ktorú by doňho mohol vniesť sociálne situovaný subjekt. Uznanie stelesnenej identity musí výkonu verejného rozumu predchádzať.

Podľa McNay Taylor aj Habermas stavajú svoje teórie uznania ako regulačné ideály, ktoré síce nikdy nebudú aktuálne existovať, majú však slúžiť ako absolútne meradlo dosiahnutého pokroku. Ako je možný takýto paradoxný status teórií? Podľa McNay, „ak teória uznania spočíva v základnom neporozumení podmienkam sociálnej existencie, potom je potrebné preskúmať aj jej platnosť ako regulatívneho ideálu“ (s. 94). Zjednodušene povedané, deskriptívny a normatívny aspekt teórie nemali existovať v permanentnom napätí. McNay vyjadruje svoju nespokojnosť s tým, ako normatívne myslenie reaguje na kritiku, ktorá poukazuje na (opísané) mocenské vzťahy. Jediný spôsob, ako vziať mocenské vzťahy vážne, ústi do toho, že normatívne myslenie sa „vzdáva“ slobody, uznania jej náhodnosti a tvorivosti, a v svetle kritiky ju preformulováva ako to, čo Hannah Arendt označuje za „len“ sociálnu otázku (s. 92). Ale tá už predmetom normatívneho prístupu nie je.

Proti objektivizmu

Verím, že nebude prehnané, ak napíšem, že McNay prácu Nancy Fraser aj Iris Marion Young oceňuje. Fraser vo svojej diskusii o povahe nových sociálnych hnutí s Honnethom celkom odmieta jeho psychologizovanie uznania a tvrdí, že zneuznanie je druhom statusovej nerovnosti, vytvárané v inštitucionalizovanom kultúr-

nom a symbolickom poriadku. McNay oceňuje to, že Fraser doplnením rámca inštitucionálneho podriadenia poskytuje nástroj „na rozhodnutie medzi skutočnými a oportunistickými nárokmi na uznanie“ (s. 149). Ako totiž pripomína Lauren Berlant, diskurz nárokovania si uznania zo strany trpiaceho subjektu sa stal dominantným spôsobom nárokovania si miesta v súčasnom depolitizovanom verejnom diskurze a jeho využitie nemôže byť považované vždy za emancipačné.

Podobne tak oceňuje prístup Iris Marion Young rozlišujúci šesť druhov útlaku. Tie podľa nej lepšie zodpovedajú komplikovanosti prebiehajúcich politických a sociálnych zápasov než len ich rozdelenie na boje o uznanie alebo o prerozdelenie, ktoré sa stalo v diskusii kritickej teórie dominantné. McNay vyzdvihuje aj jej chápanie rodu nie ako identity, ale rodu ako série, ktorá je definovaná ako „kolektív, jehož členové jsou pasívně sjednoceni vztahem svého jednání k materiálnímu objektům a praktickoinertním historiím“ (Iris Marion Young. „Serialita genderu: úvahy nad ženami jako sociálním kolektivem.“ *Sociální studia* 2008, 1, s. 134).

Problémom v koncepciách Fraser aj Young však podľa McNay zostáva to, ako spojiť štruktúrne pôsobenie nerovností s výkladom konania subjektu, ktorý rod zažíva ako bezprostrednú skúsenosť v každodennosti. Toto je napokon aj námietka voči predstaviteľke materialistického feminizmu Rosemary Hennessy. „Je potrebné pohnúť sa za objektivizmus, lebo konanie nemožno vydedukovať z abstraktných sociálnych štruktúr. A ak by aj bolo napr. možné určiť, či je základnou motiváciou sociálneho konania ekonomická deprivácia alebo nedostatok sociálneho uznania, ešte vždy by nám to poskytlo len málo vhľadu do toho, prečo jednotlivci a jednotlivkyne konajú práve v tejto situácii a nie v inej, a prečo v rovnakých podmienkach konajú len niektoré jednotlivkyne a nie všetci. Z toho vyplýva, že do úvahy treba vziať

aj subjektívne dimenzie útlaku, percepcie a hodnotenia, ktoré si indivíduá o sociálnom svete vytvárajú a ktoré ich tak nútia konať.“ (s. 157)

Zhodnotenie toho, aké sú konzekvenencie týchto (a ďalších) kritik, je na čitateľkách a čitateľoch. McNay ponúka svoju alternatívu toho, ako sa dostať „poza“ paradigma uznania – je ňou Bourdieuove chápanie habitu, poľa a triedy. Akokoľvek je lákavé a inšpiratívne, v takej podobe, v akej ho nájdeme v knihe *Against Recognition*, t.j. v približne dvadsaťstranovom výklade v poslednej piatej kapitole a v argumentácii roztrúsenej v jednotlivých kapitolách knihy, nie je dostatočne rozpracované a zdôvodnené.

Temporalita subjektu

McNay v *Against Recognition* vzhľadom na moje očakávania poskytuje relatívne málo pozitívnej a rozsiahlejšie rozpracovanej sociálnej teórie. Knihu som čítala s potešením a aj očakávaním toho, že autorka podrobne rozvinie svoje chápanie konania orientovaného do budúcnosti, ktoré v intenciách fenomenológie a Bourdieuovho výkladu protenzie v habite načrtla v svojej kritike rodu ako performativity u Judith Butler (bližšie pozri Lois McNay. „Agency, anticipation and indeterminacy in feminist theory.“ *Feminist Theory* 4, 2003, 2: 139–148). McNay sa vo svojom výklade tomuto aspektu venuje len okrajovo, opisuje ho v bourdieovských konceptoch nádeje, očakávaní a pravdepodobností. Je zrejme, že jej sústredenie sa na potrebu vysvetliteľnosti sociálneho konania zoči-voči sociálnym aktérom, ktorí nie sú ani nástrojmi neviditeľných sociálnych štruktúr či histórie, ale jednotlivcami a jednotlivkyňami, ktorí dávajú svojmu konaniu význam a z konania iných ho vedia „odčítať“, McNay pritiahlo teoreticky bližšie k problémom chápania emócií, afektivity, každodenného odporu a problematizácii kategórie skúsenosti (nimi sa zaoberá posledná kapitola). Zároveň jej teoretickú

prácu oddialilo od problematizovania histórie. Bohatosťou a problematickosťou temporality subjektu sa teda autorka zaoberá len čiastočne.

Medzi sociálnou a politickou teóriou

Against Recognition reprezentuje komplexnosť feministického výskumu a feministickej teórie, totiž, ich úsilia porozumieť podmienkam sociálnej existencie, primárne ich rodovému určeniu, a ich dôsledkom pre formulovanie normatívnych teórií. Feministická teória nemá jednoduché riešenia. Rodové štúdiá ako disciplína, ktorá si prostredníctvom svojej inštitucionalizácie vytvára svoj kánon aj kategoriálny a analytický aparát, naráža na problémy „zdedené“ z pôvodných, a vlastne stále existujúcich, v rodových štúdiách nerozpustených, disciplín. Jedným z problémov je aj vzťah medzi sociálnou a politickou teóriou. Ten sa dá preložiť do nasledovných otázok, ktoré si môže klásť výskumníčka či teoretička socializovaná vo svojej disciplíne: Aká miera abstrakcie, generalizácie, normativity je „dobrá“ pre feministickú filozofku a akú mieru abstrakcie, generalizácie, potenciálu pre normativitu bude filozofka hľadať vo feministickej sociológii? A naopak, aká miera konkrétnosti, partikularity, akceptovania náhodnosti je „dobrá“ pre feministickú sociologičku a akú mieru konkrétnosti, partikularity, akceptovania náhodnosti bude sociologička hľadať vo feministickej filozofii? Vystačia si feministický výskum a feministická teória s pripodobnením sa ku kritickej teórii, keď povedia, že sú objasňovaním zápasov a želaní svojej doby? Podľa môjho názoru Lois McNay v knihe *Against Recognition* hľadá o. i. práve spôsoby formulácie otázky vzťahu deskripcie a normativity, sociálnej a politickej teórie tak, aby ju mohla v budúcnosti zodpovedať.

Lubica Kobová

Michael S. Kimmel: *The Gender of Desire. Essays on male sexuality*

New York, State University of New York Press 2005, 272 s.

V poradí desátá kniha (nepočítame-li editované) vŕdčí postavy mužských štúdií, profesora sociologie z Newyorskej univerzity Michaela S. Kimmela, už svým názvom nabíza prvú dilemu, a sice prekladateľské. Rod touhy? Roztoužené pohlaví? Nebo snad Genderovaný chťič? Michael Kimmel ve svém úsilí dekonstruovat (zejména mužskou) sexualitu dospěl tentokrát k tématu touhy. Odkud se sexuální touha bere? A kam, pokud vůbec někam, spěje? V případě Kimmela rozhodně nebudeme hledat odpověď v biologickém „naprogramování“ našich těl. Autor místy radikálněji než kdy jindy formuluje své odmítnutí vztahu mezi sexuální praxí a identitou, což v kontextu snah zejména gay komunity potvrdit homosexualitu jako tzv. přirozenou pravdu o jedinci bude nejspíš ještě dlouho představovat palčivý problém.

Úvodní stať „The construction of male sexual desire“ nepřináší nic, co by již mnohokrát nezaznělo, Foucaultem počínaje, Butler konče. Místy až deskriptivní odstavce hledají vysvětlení protikladnosti mužských a ženských sexuálních fantazií v principu genderu. Teprve v závěru kapitoly Kimmel pomaluje formuluje problém, který pak rozvádí následující část „In our dreams: sexual fantasy and sexual representation“. Jak je možné, že se tak mnoho mužů cítí bezmocných, utlačovaných a pokřivených, když naopak zastávají pozice, které jsou spojeny právě s mocí a silou? Pocity mužů nejsou pocity mocných, ale naopak těch, kteří sami sebe nazírají jako bezmocné. Byli vychováni s tím, že mají „přirozené“ právo na moc, ale jaksi ji necítí. Není toho dokladem i popularita nejrozličnějších mytopoetických skupin vzývajících na svých víkendových workshopech „návrat k mužské síle“, „obnovu mužství“ či „válečníka uvnitř“? Jednou z nejčastěji uží-